

The author proves that innovative activity of a Music teacher is manifested in the timely projecting of the educational process, in purpose-setting, the definition of goals, objectives, content and specific technologies of artistic innovative education. It reflects not only the features of the renewal of the traditional system of education through rationalization, or the introduction of innovative experience, or modernization, but also presents the individual style of a Music teacher as a specialist of the highest degree of pedagogical creativity.

The author considers innovative pedagogical activity of a Music teacher to be productive under the condition he/she will refuse all the stereotypes in education, upbringing and development of personality; and will create new goals and principles of his/her activity on the basis of pedagogical innovations, which in general promote the modernization of art education.

Key words: *innovative activity, pedagogical conditions, integration, interactive learning technologies, pedagogical technology.*

УДК 378.02:785

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–27.208-213

Дмитро Мазур
Dmytro Mazur

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ КЕРІВНИКА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО КОЛЕКТИВУ

COMPONENT STRUCTURE OF PROFESSIONAL REFLECTION DEVELOPMENT OF THE LEADER OF THE INSTRUMENTAL ENSEMBLE

У статті досліджується компонентна структура розвитку професійної рефлексії керівника інструментального колективу. Розкрито ціннісно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний, особистісно-комунікативний та діяльнісно-творчий компоненти професійної рефлексії керівника інструментального колективу.

Ключові слова: *професійна рефлексія, керівник інструментального колективу, компонент, професіоналізм.*

Важливість оволодіння керівником інструментального колективу вмінням професійної рефлексії диктується сучасними умовами модернізації системи освіти і зміною навчальної парадигми, яка спрямована на перехід від масово-репродуктивних форм і методів викладання до креативних і особистісно зорієнтованих, а також потребою підготовки професіоналів, які б мали дієвий “інструмент” для фахової самоосвіти, саморозвитку та повноцінної самореалізації.

Метою статті є розкриття компонентної структури розвитку професійної рефлексії керівника інструментального колективу.

Ґрунтовно розкрито феномен професійної рефлексії, її специфіку, сутність та структуру, використання у різних галузях педагогіки та мистецтвознавства у наукових працях А.К. Маркової, А.О. Бізяєвої, Б.З. Вульфова, В.А. Гусака, В.К. Єлісеєвого, В.Н. Харькіна, В.О. Сластеніна, В.Ф. Орлова, Г.М. Падалки, Г.С. Сухобської, Е.Б. Абдуліна, І.А. Зязюна, І.О. Зимньої, І.П. Парфентьевої, Л.В. Путляєвої, Л.М. Мітіної, Л.С. Подимової, М.М. Марусинець, Н.В. Кузьміної, О.В. Піскунової, О.М. Городиської, О.М. Олексюк, О.П. Рудницької, О.Я. Ростовського, С.А. Кушнірука, С.Д. Максименка, Т.В. Юрової, Ю.М. Кулюткіна, Я.В. Сверлюка та ін.

Процес керування інструментальним колективом висуває перед суб'єктом діяльності різноманітні вимоги і виклики. Професіоналізм керівника визначається як компетентна відповідь на наявні проблеми творчого акту. Тому майбутньому фахівцю необхідно усвідомлювати особистісну відповідність нормам і цінностям даної професії.

Першочерговим завданням фахової підготовки є формування особистості професіонала з яскраво вираженою індивідуальністю та професійною мотивацією, фундаментом яких є психологічні закономірності професійної рефлексії. Вона забезпечує розвиток творчих здібностей керівника шляхом активної взаємодії, інтеграції та акумуляції досягнень психолого-педагогічної науки, надбання в галузі мистецтвознавства та досвіду професійної діяльності.

Вважаємо, що професійна рефлексія є необхідною складовою професійної освіти майбутнього керівника інструментального колективу і системоутворювальним чинником успішного управління колективним виконавством зокрема.

На підставі узагальнення та аналізу філософської, психологічної, педагогічної і мистецтвознавської наукової літератури за проблематики дослідження професійної рефлексії окреслили та обґрунтували компонентну структуру розвитку професійної рефлексії керівника інструментального колективу, яка складається з ціннісно-мотиваційного, пізнавально-когнітивного, особистісно-комунікативного та діяльнісно-творчого компонентів.

Ціннісно-мотиваційний компонент професійної рефлексії керівника інструментального колективу розглядаємо в призмі аксіологічної науки. Такий компонент розкривається як ціннісна установка професійного буття керівника і виражається його прагненням до активної динамічної та ефективної фахової діяльності, мотивації бути висококласним і компетентним спеціалістом шляхом постійного самоаналізу та професійної рефлексії.

Категорія “цінність” широко використовують у філософській, психологічній, педагогічній та іншій спеціальній літературі та вказує на матеріальне або ідеальне явище дійсності, яке є вагомим для окремої людини чи суспільства загалом, заради якого особистість діє, згідна витратити власні ресурси, зокрема, як здоров'я, енергія, час, кошти тощо. Згідно з сучасним словником з етики, цінності класифікують на позитивні і негативні. Позитивні моральні цінності, в свою чергу, залежать від виховання та вироблення практичної звички постійно робити добро, бути щедрим і милосердним; тільки ту людину можна назвати Людиною, яка в своїх думках і помислах, діях і вчинках завжди орієнтується на принципи добра і справедливості [7, с. 384]. Моральні цінності можна окреслити як універсальні зразки, вимоги та ідеали моралі; добротності та відповідні їм норми поведінки; як етичні поняття такі, як добро і зло, щастя та гідність, честь та обов'язок тощо; як етичні принципи такі, як альтруїзм, гуманізм тощо [9, с. 708-709].

Цінності особистості та її мотивація перебувають у постійному діалектичному взаємозв'язку. В процесі життєдіяльності керівник набуває загальнолюдських культурно-педагогічних цінностей, які проходять через призму суб'єктивного сприйняття. Така характеристика відображає внутрішній світ особистості, її рівень самосвідомості.

За твердженнями В.А. Сластеніна, саме так звана “педагогічна свідомість” дозволяє фахівцю самовизначатися і самореалізовуватися, вирішувати для себе проблему сенсу професійної діяльності [6]. Дана якість тісно пов'язана з такими явищами, як рефлексивний аналіз різних сторін “Я” особистості і власне професійної діяльності та визначає межі та перспективи особистісного сенсу, внутрішню мотивацію. Ціннісно-мотиваційний компонент формує майбутні ціннісні орієнтації керівника інструментального колективу, його музичні інтереси і смаки.

Мотивація професійної діяльності керівника інструментального колективу є внутрішньою особистісною потребою, рушієм, що спонукає його до здійснення поставлених художніх завдань, підкорення нових творчих висот. Вона тісно пов'язана з ціннісною сферою, яка включає в себе ідеали, фахові інтереси, професійні погляди та світогляд, соціальні настанови, які, в свою чергу, слугують основоположним поштовхом до появи позитивних мотивів у здійсненні професійної діяльності. Згідно з С.Л. Рубінштейном, вища форма мотивації особистості ґрунтуються на усвідомленні нею своїх моральних обов'язків, завдань, цілей перед суспільством і регулюється усвідомленою необхідністю [4, с. 624].

Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає бажання керівника інструментального колективу плідно працювати в обраній сфері, його інтерес до взаємодії з учасниками колективу,

пошуку дієвої методики подолання непередбачуваних проблемних ситуацій у процесі художнього акту. Такий компонент характеризується визначеною професійною позицією, мотиваційним спрямуванням, самопізнанням та професійною рефлексією.

Отже, на основі ціннісно-мотиваційного компоненту відбувається цілеспрямований процес формування особистісноцінного відношення до власної художньої діяльності, до самовдосконалення, пробудження рефлексивних дій, які наповнюють особистість смисловою спрямованістю, потребою в самопізнанні та самооцінці, в адекватному розумінні почуттів і думок учасників колективу і оточуючих, пошуку ефективних шляхів і методів самореалізації в творчому процесі.

Пізнавально-когнітивний компонент (лат. *cognitio* – спілкування) професійної рефлексії керівника інструментального колективу визначає розвиток його особистісних якостей і комунікативних здібностей, які є важливими і необхідними у практичній діяльності з ансамблем.

Особисті якості та комунікація перебувають у постійному взаємозв'язку, впливаючи один на одного. Для успішної комунікації керівник інструментального колективу повинен володіти такими особистісними якостями, як воля, впевненість, наполегливість, відповідальність, вимогливість, організованість, врівноваженість, терплячість, доброзичливість, толерантність, спостережливість, етикет, емпатія, позитивність, артистичність, художній смак, широкий кругозір, креативність, інноваційність, професійна рефлексія. Така характеристика дозволить встановити здорові суб'єкт-суб'єктні відносини керівника з учасниками колективу в процесі професійної діяльності.

У контексті особистісно-комунікативної сфери є важливим принцип діалогічності, який є провідним у розвитку професійної рефлексії керівника, оскільки професійна рефлексія дозволяє йому відображати точки зору, думки, погляди учасників колективу і передбачає рівність позицій сторін, взаєморозуміння, повагу та довіру до кожної особистості, вміння налагоджувати стосунки, створювати позитивну атмосферу спілкування в морально-етичній площині. Окреслені чинники реалізують комфортне комунікативне середовище, де встановлюються інтерактивні взаємовідносини і творча співпраця між керівником та учасниками колективу, створюються умови для уникнення конфліктів. Згідно з Т.І. Туркотом, знання індивідуальнопсихологічних особливостей своїх підлеглих, адекватна та об'єктивна реакція на їх поведінку і психічний стан, уміння застосовувати особистісно зорієнтований підхід, добираючи до кожної людини у певній ситуації таку манеру спілкування, яка б відповідала загальнолюдським цінностям, моралі суспільства і була гуманною, – все це характеризує високий рівень комунікативної культури особистості [8].

Важливими якостями керівника інструментального колективу в контексті особистісно-комунікативної сфери є толерантність і емпатія, які тісно взаємопов'язані з професійною рефлексією. Згідно з С. Я. Батишевим, толерантність – це шанобливе та добродушне ставлення до поглядів, думок, переконань, традицій, вірувань, звичок і поведінки інших людей [10]. Для керівника інструментального колективу толерантність виявляється в сприйнятті думок і поведінки оточуючих, які можуть і не співпадати з його власними поглядами. Емпатія – у співпереживанні, емоційному відгуку, співчутті, чуйності в міжособистісних стосунках і створює сприятливі умови для розкриття особистості, на яку вона спрямована, робить її відкритою до перемін, що дуже важливо для партнерських взаємовідносин. Рівень глибини толерантності та емпатії залежатиме від застосування керівником професійної рефлексії, оскільки для добре розвиненої професійної рефлексії характерно аналіз як власних, так і сторонніх почуттів і думок, вчинків, результатом чого, відповідно, є корекція керівником своїх намірів, дій, поведінки, тобто відбувається процес саморегуляції.

Діяльнісно-творчий компонент професійної рефлексії керівника інструментального колективу характеризується процесом набуття ним ключових компетентностей та фахових умінь і застосування сукупності теоретично-методичної бази в його практичній діяльності; передбачає різноманітну систему дій у процесі художнього акту та є засобом розвитку

і становлення його як особистості, яка, здійснюючи пошукову діяльність, знаходить, виокремлює, аналізує, програмує, конструює та реалізує різні види творчої діяльності, набуваючи і стверджуючи в такому процесі креативні здібності та музично-естетичні цінності; визначається спрямуванням до самоосвіти, професійної самореалізації, творчої активності, створенням новітніх, раніше невідомих духовних та матеріальних цінностей. Згідно з О.М. Олексюк, діяльність особистості є одночасно і умовою, і метою, і самим процесом її актуалізації та розвитку. Саме в процесі діяльності особистість нагромаджує власний досвід, який впорядковується і структурується відповідно до потреб активності [2, с. 79]. Вагомим чинником діяльнісно-творчого компонента є навички та уміння керівника інструментального колективу, через які втілюються його художні задуми та концепції, що сприяють творчій інтерпретації змісту виконуваних музичних творів шляхом рефлексивного зіставлення власного бачення та емоційного сприйняття музичного твору із певною епохою та художнім змістом і образним рядом, який задумано композитором. Практично застосовуючи знання та набутий досвід творчо-виконавської діяльності та реалізуючи особистісні комунікаційні здібності, керівник діагностує та переосмислює професійну сферу діяльності загалом, тобто аналізує та оцінює вже виконану роботу інструментальним колективом, координує поточну діяльність ансамблю, здійснює інтелектуальну діяльність, спрямовану на уявлення, планування і пошук нових ідей щодо майбутньої перспективної художньо-естетичної роботи інструментального колективу. За твердженням Г.М. Падалки, діяльнісно-творчий компонент визначається не тільки як спроможність особистості споживати, а і як діяти та творити, утілюючи в процесі життєдіяльності власні переконання; даний компонент містить орієнтири духовної самореалізації особистості в процесі мистецької діяльності [3, с. 33].

Не менш важливим чинником діяльнісно-творчого компонента професійної рефлексії керівника інструментального колективу є його цілеспрямована організаційна діяльність, суть якої полягає в реалізації на практиці художніх проєктів; уміння ефективно планувати творчий процес відповідно до поставлених цілей шляхом використання сукупності вмінь та навичок практичного вирішення творчих та професійних завдань, володіючи різноманітними оптимальними видами, методами та прийомами фахової діяльності; спроможність передбачати можливість виникнення конфліктних ситуацій щодо їх запобігання шляхом створення комфортного комунікаційного середовища при активному застосуванні професійної рефлексії.

Науковець М.Я. Сайгушев розглядає професійну рефлексію через призму фахової діяльності та трактує таке явище як процес формування професійної самосвідомості майбутнього спеціаліста, як складного особистісного утворення, що виникає в результаті оцінки якостей своєї особистості з точки зору умов конкретної діяльності [5]. Вважаємо, що керівник інструментального колективу повинен розуміти професійну рефлексію як мислення, спрямоване на самого себе та на продукти творчої діяльності.

У такому процесі професійна рефлексія проявляє себе як сукупність цілей керівника: сфокусувати, виявити й усвідомити основні компоненти творчої діяльності – власне зміст роботи, її типи та способи виконання, проблеми та шляхи їх вирішення, аналіз отриманих результатів тощо, оскільки, не усвідомлюючи сутності виконуваної праці, не маючи механізмів пізнання та осмислення власної діяльності, керівник не зможе засвоїти на практиці ті знання та вміння, які він вже отримав, і буде й надалі в майбутньому наштовхуватися на схожі проблемні ситуації. Як висновок – професійна рефлексія допоможе керівнику інструментального колективу сформулювати отримані результати, переглянути цілі подальшої роботи, скоригувати свій професійний шлях.

Предметом професійної рефлексії є власне досвід особистості: її знання та уявлення, почуття та переживання, поняття, бажання та відносини, цінності, діяльність тощо. Відсутність професійної рефлексії у керівника інструментального колективу говорить про те, що його внутрішній світ, його духовність і моральність відчужені від самого процесу художньої діяльності, тобто викреслені та не задіяні на практиці. І, навпаки, наявність професійної

рефлексії у керівника інструментального колективу передбачає осмислення його творчої діяльності, усвідомлення мотивів, цілей, причин, через які виникають труднощі, що забезпечить в подальшому корекцію виконуваної роботи.

Згідно з Л.Н. Борисовою, розвиток професійної рефлексії – це цілеспрямований плано-мірний та поетапний процес, що складається з взаємопов'язаних та взаємообумовлених етапів [1]. Під час першої фази відбувається процес самопізнання, коли суб'єкт розвиває загальну технологію творчого пошуку – з'ясовує особистісну рефлексивну позицію та оцінює себе. Далі – період самотворення, коли здійснюється трансформація особистісної позиції суб'єкта в фахову позицію, коли особистість проектує себе в майбутній професійній діяльності, тобто відбувається процес становлення професійної “Я-концепції”. Кінцевим етапом є фаза самореалізації, для якої є характерним розвиток здатності суб'єкта до організації фахового простору, застосування професійної рефлексії у фаховій діяльності, критичності мислення та креативності.

Діяльнісно-творчий компонент професійної рефлексії керівника інструментального колективу розглядаємо:

- як цілеспрямований процес усвідомлення ним власної творчої діяльності та її соціальної значущості в мистецькому просторі;
- як самооцінка та аналіз власних знань, що лежать в основі професійної рефлексії, які забезпечують виявлення недоліків і допущених помилок у процесі творчого акту, та визначення шляхів подолання проблемних ситуацій;
- як осмислення особистісно-професійного зросту та відповідальність за результати своєї фахової діяльності;
- як формування в особі керівника інструментального колективу активного та креативного суб'єкта, який утілює та реалізує в художньому процесі свій індивідуальний та непере-січний спосіб життєдіяльності та особистісну сутність, а також здатний на власне бачення та інтерпретацію музичних творів.

Компонентна структура професійної рефлексії керівника інструментального колективу формується під час освітнього процесу в закладі вищої освіти мистецького спрямування так:

- відвідуючи заняття зі спеціального інструменту, майбутній керівник отримує базову музично-виконавську підготовку, розвиває та удосконалює власні музично-педагогічні здібності, музично-слухові уявлення, пізнає методичні закони виконавського процесу загалом;
- здобуваючи навички концертмейстерства, беручи участь в ансамблі, оркестрі та у будь-яких інших формах колективного музикування, він здобуває навички колективного виконавства й осягає сутність механізму внутрьошньої дії музичного організму зсередини;
- відвідуючи заняття з класу диригування, практикуму управління колективним виконавством та, врешті, керуючи великим колективом під час репетиційної діяльності та під час концертних екзаменаційних виступів, майбутній керівник здобуває безцінний досвід управління колективним виконавством, усвідомлює специфіку організації власного колективу та планування його майбутньої творчої діяльності, нагромаджує досвід вивчення музичних здібностей і психологічних особливостей учасників колективів;
- вивчення музично-теоретичних, мистецтвознавчих, спеціальних та методичних дисциплін сприяє формуванню фахової компетентності майбутнього керівника;
- знання суміжних та загальноосвітніх наук розширює кругозір та формує різностороннє образне мислення.

Однак основною ціллю освітнього процесу у даному контексті є сприяння появи у майбутнього керівника стійкої ініціативності та наполегливого волевиявлення, бажання самовдосконалюватися та самостверджуватися шляхом створення та організації власних музичних інструментальних колективів, не боятися експериментувати та шукати нового у творчості, бути непересічним, не виходячи за межі морально-етичної площини та істинних культурологічних цінностей.

Отже, ціннісно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний, особистісно-комунікативний та діяльнісно-творчий компоненти професійної рефлексії керівника інструментального колективу перебувають у складному діалектичному взаємозв'язку. Така компонентна структура формується в ході творчого шляху керівника і невід'ємно пов'язана з освітнім процесом у закладі вищої освіти мистецького спрямування. Професійна рефлексія в такому контексті є засобом розвитку його фахової компетентності і професійної зрілості та одночасно і ціллю, оскільки професійна рефлексія потребує цілеспрямованого та послідовного розвитку.

Список використаних джерел

1. Борисова Л.Н. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии у студентов педагогического колледжа : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Курск, 1999. 16 с.
2. Олексюк О.М., Ткач М.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва : навч. посіб. Київ : Знання України, 2004. 264 с.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва : (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
4. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Изд-во Питер, 2002. 720 с.
5. Сайгушев Н.Я. Рефлексивное управление процессом профессионального становления будущего учителя : монография. Магнитогорск, 2002. 272 с.
6. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика : учеб. пособ. для студентов высш. пед. учеб. заведений. Москва : Изд. центр "Академия", 2013. 576 с.
7. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
8. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів магістратури вищ. навч. закладів непер. профілю / М-во освіти науки України. Херсон, 2011. 608 с.
9. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
10. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. Т. 2 / под ред. С.Я. Батышева. Москва : АПО, 1999. 440 с.

The importance of mastering the ability of professional reflection by the leader of instrumental ensemble is dictated by the modern conditions of modernisation of the educational system and by the change in the educational paradigm, which aims at the transition from mass-reproductive forms and teaching methods to creative and personality-oriented ones, as well as by the need of training the professionals who would have an effective "tool" for professional self-education, self-development and full-fledged self-realization.

The process of managing the instrumental ensemble puts forward various requirements and challenges for the subject of activity. The professionalism of the leader is defined as the competent answer to the existing problems of creative act. Therefore, the future specialist should be aware of personal compliance with the standards and values of the indicated profession.

We believe that professional reflection is a necessary component of the professional education of the future leader of the instrumental ensemble and the cornerstone principle of successful management of any ensemble performance in particular.

The purpose of the article is to clarify the component structure of professional reflection development of the leader of the instrumental ensemble. In accordance with generalisation and analysis of philosophical, psychological, pedagogical and art history literature on the problem of professional reflection research, we outlined and substantiated the component structure of professional reflection development of the leader of the instrumental ensemble, which consists of value-motivational, cognitive, individually-communicative and activity-creative components.

Key words: professional reflection, leader of the instrumental ensemble, component, professionalism.